

Streszczenie rozprawy doktorskiej Andrzeja Zielonego
pt. PODSTAWY UCHYLENIA WYROKU SĄDU ARBITRAŻOWEGO
(studium prawnoporównawcze)

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Erecińskiego

Praca przedstawia podstawy uchylenia wyroku sądu polubownego (arbitrażowego) funkcjonujące w wybranych, obcych systemach prawnych oraz w prawie polskim, jako tło dla zarysowania granic kontroli sprawowanej nad orzeczeniem arbitrów przez sądy państwowe. W rozprawie uwzględniono przede wszystkim prawo: angielskie, austriackie, belgijskie, holenderskie, francuskie, niemieckie, szwajcarskie i szwedzkie, a ponadto Prawo modelowe UNCITRAL o międzynarodowym arbitrażu handlowym, a także zawiera ona omówienie (w niezbędnym zakresie) Konwencji nowojorskiej i Konwencji europejskiej (nazywanej też genewską).

Praca została podzielona na uwagi wprowadzające, trzy rozdziały oraz podsumowanie (uwagi końcowe). W rozdziale I. została omówiona problematyka zaskarżalności wyroku sądu arbitrażowego. W rozdziale tym dokonano analizy wszystkich środków zaskarżenia przewidzianych od orzeczenia arbitrów, które występują w wybranych obcych systemach prawnych (nie wyłączając środków rozpoznawanych przez sąd polubowny wyższej instancji oraz instrumentów procesowych niebędących co prawda środkami zaskarżenia, ale zmierzających także do usunięcia określonych wadliwości wyroku sądu polubownego).

W rozdziale II. - stanowiącym zasadniczą część pracy, na podstawie wybranych obcych systemów prawnych, zostały szczegółowo omówione podstawy skargi o uchylenie, ich klasyfikacja, sposób przedstawiania sądowi państwowemu oraz wpływ zachowania się stron na możliwość ich powoływania w postępowaniu wywołanym wniesieniem środka zaskarżenia. W założeniu ta część pracy przedstawia kompleksowo problematykę podstaw skargi o uchylenie i możliwe do

przyjęcia modele teoretyczne tej instytucji, a przede wszystkim wskazuje na konsekwencje przyjętego rozwiązania na zakres kontroli sprawowanej przez sąd państwowy nad wyrokiem arbitrażowym.

Rozdział III. zawiera krótkie omówienie modelu uchylenia wyroku sądu arbitrażowego przyjętego w prawie polskim na tle wybranych, obcych systemów prawnych. Punktem wyjścia była geneza rozwiązań w tej materii funkcjonujących w prawie polskim, następnie ich porównanie do rozwiązań obcych z uwagami *de lege ferenda* i zakończenie w postaci przedstawienia znaczenia i podziału podstaw polskiej skargi o uchylenie. Rozważania prowadzone w tym rozdziale mają odpowiedzieć na dwa zasadnicze pytania: 1) W jakim zakresie model podstaw uchylenia wyroku sądu arbitrażowego przyjęty w Polsce ma charakter oryginalny, a w jakim stanowi powtórzenie rozwiązań obcych?; 2) Czy przyjęte w Polsce przyczyny umożliwiające uchylenie wyroku sądu arbitrażowego (podstawy uchylenia) odpowiadają tendencjom występującym w tym zakresie w badanych obcych systemach prawnych?

W uwagach końcowych dokonano podsumowania badań i ich analizy zamieszczonych w rozdziałach I, II i III oraz rozważono zasadniczą dla państwowej kontroli wyroku sądu polubownego kwestię - czy model podstaw uchylenia wyroku arbitrażowego przyjęty w badanych systemach prawnych daje sądowi państwa siedziby arbitrażu prawo do dokonywania *révision au fond*.

Ujęcie w pracy przedmiotu badania bazuje na generalnym założeniu, że wyrok arbitrażowy, mimo istniejących mechanizmów, które pozwalają na usunięcie określonych wad (np. w drodze postępowania rektyfikacyjnego, kontroli orzeczenia wydanego w ramach stałej instytucji arbitrażowej przez jej organy, czy wreszcie w drodze odwołania się od wyroku do sądu polubownego II instancji) musi podlegać jakiejś kontroli państwa. Za wprowadzeniem takiej kontroli przemawia zasadniczo konieczność zapewnienia ochrony interesów stron postępowania arbitrażowego, interesów osób trzecich i interesu publicznego.

Kontrola państwa nie może ograniczać się przy tym tylko do niedopuszczenia do nadania orzeczeniu arbitrów *exequatur*, ale przeciwnie powinna być oparta na funkcjonowaniu środka (środków) zaskarżenia przysługującego od wyroku arbitrażowego (rozumianego, jako instrumentu procesowego dostępnego dla stron arbitrażu oraz niekiedy innych podmiotów, który umożliwi całkowite wyeliminowanie wyroku sądu polubownego z obrotu prawnego danego państwa).

We wszystkich analizowanych regulacjach arbitrażowych wyrok sądu polubownego może być zaskarżony do sądu państwowego, a przepisy dotyczące środków zaskarżenia mają charakter imperatywny (*ordre public*). Wyłącza to w zasadzie możliwość ich modyfikacji wolą stron i tym samym nie pozwala na kreowanie nowego – nieznanego ustawie środka zaskarżenia przysługującego od wyroku arbitrażowego. Z drugiej strony, badania komparatystyczne wykazały, że w niektórych krajach – np. w Szwajcarii istnieje możliwość (w pewnych przypadkach) umownego wyłączenia zasadniczego środka zaskarżenia przysługującego od wyroku arbitrażowego - skargi o jego uchylenie wnoszonej do sądu państwowego.

Kolejnym założeniem, na którym oparto budowę pracy jest przyjęcie, że chociaż w poszczególnych państwach mogą występować różne środki zaskarżenia przewidziane od wyroku arbitrażowego (np. arbitrażowa skarga restytucyjna/ skarga o wznowienie postępowania, apelacja), podstawowym instrumentem służącym kwestionowaniu takiego orzeczenia, znanym zasadniczo we wszystkich systemach prawnych, jest skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego (fr. *demande d'annulation, recours en annulation, recours en nullité*, niem. *Antrag auf Aufhebung, Nichtigkeitsbeschwerde*, ang. *application for setting aside, application to challenge*).

W pracy zastosowano przede wszystkim metodę prawnoporównawczą przy jednoczesnym odrzuceniu modelu opartego na prostym porównaniu instytucji podstaw uchylenia wyroku arbitrażowego występujących w wybranych obcych systemach prawnych. Różnice w ujęciu podstaw skargi o uchylenie w różnych krajach, odmienne ich funkcjonowanie oraz istnienie w niektórych państwach więcej niż jednego środka zaskarżenia przysługującego od wyroku arbitrażowego (także co do zasady opartego na właściwych sobie podstawach) spowodowałyby bowiem, że tego typu opracowanie byłoby nie dość czytelne.

W rozprawie przyjęto model oparty na dokonaniu umownego podziału podstaw uchylenia wyroku sądu arbitrażowego (głównie podstaw zasadniczego środka zaskarżenia przysługującego od takiego wyroku – skargi o uchylenie) na określone grupy oraz wyodrębnienie kluczowych zagadnień z nimi związanych, a następnie problematyka ta została omówiona na przykładzie wybranych obcych systemów prawnych.

W rozprawie podstawy uchylenia wyroku arbitrażowego są rozumiane, jako przyczyny, z powodu których kwestionowane orzeczenie wydane w arbitrażu może być uchylone, zmienione, względnie odesłane arbitrom (poddane remisji). Analiza

badanych systemów prawnych potwierdziła, że w regulacjach arbitrażowych przyjętych w Europie ustawodawca wprowadził zamknięty katalog podstaw uchylenia wyroku arbitrażowego. Tym samym na starym kontynencie w żadnym państwie nie jest kwestionowana zasada, że wyrok sądu polubownego może zostać wzruszony tylko z przyczyn wyraźnie wskazanych w ustawie. Wspomniana zasada doznaje natomiast pewnych ograniczeń w Stanach Zjednoczonych, gdzie judykatura niektórych sądów amerykańskich doprowadziła do wykształcenia niewynikających z ustawy, dodatkowych podstaw pozwalających uchylić orzeczenie arbitrażowe (ang. *nonstatutory grounds*).

Prowadzone badanie pokazały, że w większości systemów prawnych podstawy uchylenia wyroku sądu polubownego są takie same dla wszystkich orzeczeń rozstrzygających spór co do *meritum*. Wyjątkiem są jedynie te kraje, w których przyjmuje się dualistyczną koncepcję arbitrażu (np. we Francji i w Szwajcarii), gdzie podstawy skargi różnią się w zależności od tego, czy środek zaskarżenia dotyczy wyroku wydanego w arbitrażu krajowym, czy międzynarodowym). Bardzo rzadko zdarza się (np. w prawie austriackim), aby obok podstaw skargi o uchylenie mających ogólne zastosowania wprowadzono dodatkowe przyczyny mogące doprowadzić do wzruszenia orzeczenia arbitrów, gdy zostało ono wydane w arbitrażu z udziałem pewnej kategorii podmiotów (np. konsumentów).

Porównanie przepisów odnoszących się do uchylania wyroku sądu polubownego w różnych systemach prawnych oraz biorąc pod uwagę zmiany, które w nich zachodziły na przestrzeni lat pozwoliło na stwierdzenie, że zasadniczo przyczyny umożliwiające podważenie wyroku arbitrażowego stanowią (w swoich głównych założeniach) pewien niezmienny katalog wypracowany jeszcze w XIX wieku. Mimo licznych reform prawa arbitrażowego dokonanych we wszystkich z badanych systemów prawnych w ciągu ostatnich 40 lat, nie było bowiem zmian rewolucyjnych w odniesieniu do podstaw uchylenia wyroku sądu polubownego.

Przeprowadzona w pracy analiza podstaw uchylenia wykazała, że we wszystkich badanych regulacjach arbitrażowych, co do zasady, zakres kontroli sprawowanej nad wyrokiem arbitrażowym jest zbliżony. Można także wskazać, na takie podstawy uchylenia, które chociaż inaczej ujęte i związane z różnymi środkami zaskarżenia, są wspólne dla każdego z analizowanych systemów prawnych. Należą do nich przede wszystkim podstawy umożliwiające sankcjonowanie: 1) braku umownej podstawy właściwości sądu polubownego, 2) pozbawienie strony prawa do przedstawienia

swojej sprawy – prawa do obrony, 3) naruszenia szeroko rozumianej woli stron co do składu sądu polubownego oraz reguł postępowania arbitrażowego, 4) sprzeczności wyroku z porządkiem publicznym. W tym ujęciu kluczowe jest zwłaszcza funkcjonowanie w ramach podstaw uchylenia wyroku sądu polubownego klauzuli *ordre public*, która w części systemów prawnych pochłania takie wady orzeczenia, które w innych państwach są sankcjonowane w drodze samodzielnych, wyodrębnionych podstaw (np. brak arbitrażowości sporu, uzyskanie wyroku w drodze przestępstwa).

Analiza podstaw uchylenia wyroku sądu polubownego wskazuje, że we wszystkich badanych regulacjach arbitrażowych (należących zarówno do systemu germańskiego, romańskiego i anglosaskiego), przynajmniej gdy chodzi o skargę o uchylenie, obowiązuje zasada zakazu *révision au fond* wyroku arbitrażowego. Jedynym wyjątkiem jest prawo szwajcarskie, które w przypadku arbitrażu krajowego dopuszcza badanie, czy rozstrzygnięcie zamieszczone w orzeczeniu arbitrów nie jest arbitralne (dowolne) - art. 393 lit. e) szwajcarskiego k.p.c.

Badania przeprowadzone w rozprawie uprawniają do stwierdzenia, że na tle regulacji obcych, model uchylenia wyroku arbitrażowego i podstawy skargi o uchylenie przyjęty w Polsce w 2005 r. należy – co do zasady uznać za prawidłowy. Wykazuje on duże podobieństwo do regulacji funkcjonujących w krajach o zbliżonej tradycji prawnej (np. Niemcy, Austria) i przede wszystkim do prawa modelowego, na którym polska regulacja z 2005 r. była wzorowana. Poza pewnymi wyjątkami, zasadniczo katalog podstaw, umożliwiających wzruszenie orzeczenia arbitrów od czasów przedwojennego k.p.c. do dnia dzisiejszego, nie uległ radykalnej zmianie.

Stwierdzić należy, że konstrukcja podstaw polskiej skargi o uchylenie opiera się na akceptowanym i powszechnie przyjmowanym w Europie założeniu, że przyczyny umożliwiające wzruszenie orzeczenia arbitrów zostały wyliczone w ustawie enumeratywnie i nie mogą być w żaden sposób modyfikowane wolą stron. Model polski nawiązuje przy tym do tych założeń funkcjonujących za granicą (np. Niemcy), które wprowadzają tylko jeden środek zaskarżenia przysługujący od wyroku sądu polubownego i jednocześnie uniemożliwiają stronom jego umowne wyłączenie.